

Csaba László: *The New Political Economy of Emerging Europe*

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007, második, átdolgozott és bővített kiadás,
400 oldal ISBN: 978 963 05 8459 3

Csaba László könyvét elsősorban magas szakmai színvonala teheti népszerűvé a hozzáértő közönség körében. Természetesen, ha már létezik A fölemelkedő Európa új politikai gazdaságtanának második, átdolgozott angol nyelvű kiadása, érdemes ezt a változatot olvasni és használni. Az átdolgozás és bővítés tovább javította az elemzés értékét. A kötet színvonala számos helyen javult; emellett az újonnan írt két fejezet (A szabályokon alapuló viselkedés újraértelmezése Európában, Válság utáni nézőpontok az EU jövőjéről) számos fontos új elemet tartalmaz.

A szerző felfrissítette a rendelkezésre álló adatok egy részét, és számos helyen javított a szöveg stílusán. A bevezetőket követő fejezet a gazdasági átmenetre vonatkozó empirikus adatokat veszi számba. Majd az átalakulás gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását elemzi a szerző. A gazdasági fejlődésre gyakorolt hatás kulcskérdés Csaba László számára. Az, hogy mi tekinthető sikernek (vagy kudarcnak) a gazdasági átalakulás folyamán, elsősorban azon a nagyon is földhözragadt kérdésem múlik, hogy az adott változás hozzájárult-e vagy sem az emberek jólétének tartós növeléséhez. A gazdasági fejlődés kérdéseinek áttekintése után az állam és piac (Transznacionális piacok és a helyi politika – A posztkommunista dimenzió), illetve a globalizáció és regionalizálódás folyamatai közötti összefüggéseket elemzi a szerző. Ezen utóbbi érthető módon a 2004-ben, illetve 2007-ben EU-taggá vált átmeneti országok tapasztalataira koncentrál.

A globalizációval és regionalizálódással foglalkozó elemzés egyben logikai kapcsolatot teremt az utána következő négy fejezettel. Ez utóbbiak, beleértve a már említett két teljesen új fejezetet, az EU-integráció kérdéseivel foglalkoznak. Hadd hangsúlyozzuk itt, hogy a kötet egyik fő erőssége az, hogy számos pontos szerves kapcsolatot mutat ki a gazdasági átalakulás és az EU-csatlakozás folyamatai között! Csaba Lászlónak teljes mértékben igaza van, amikor az EU-csatlakozást nem a gazdasági átmenet végső céljaként, hanem logikus folytatásaként kezeli – a Független Államok Közösségének (FÁK) tagjait kivéve. (A FÁK országai történelmileg és politikailag túlságosan különböznek a közép-európai és balti országoktól, ezért az EU-kapcsolatokban másféle – külső partner jellegű – kategóriába esnek).

A kötetből kiviláglik, hogy az EU-tagság legalább annyi új kihívást teremtett a csatlakozó átmeneti országok számára, mint amennyi régi problémát megoldott. A fejezetek címei magukért beszélnek: Az EU-csatlakozás által serkentett átalakulás korlátai Közép-Európában, illetve Nem stabilitási és növekedésellenes szerződés Európa számára? Már a 2005-ös első kiadásban is élesen bírálta szerző azt az akkortájt népszerű álláspontot, hogy a makrogazdasági szigor megfojtja a fenntartható növekedést, és ezért az átmeneti országoknak laza monetáris és költségvetési politikát kellene követniük. Ami azóta történt, különösen Magyarországon, teljes mértékben (bár sajnos fájdalmasan) igazolta Csaba László álláspontját. A 2006. évi elkerülhetetlen kiigazítás – a költségvetési hiány közel járt a nemzeti termék 10 százalékához – utcai zavargásokkal és egyéb felfordulással járt együtt. Ma már a szerző álláspontja egyre kevésbé látszik pénzügyi ortodoxinak.

A kötet négy zárófejezete ismét a gazdasági átmenet általános kérdéseivel foglalkozik:

Oroszország gazdasági átalakulásának sajátosságaival, a piaci szocializmus formaváltozásaival, a privatizációval és az ahhoz kapcsoló szabályozás kérdéseivel és az intézményrendszer és a gazdasági növekedés kapcsolatával. A lehetséges lehetetlen című fejezet végigtekinti a szocialista gazdaság reformkísérleteinek hosszú sorát, kezdve a húszas évek új szovjet gazdasági politikájával, folytatva Tito hatvanas évekbeli jugoszláv modelljével, az 1968-as magyar reformokkal, végül pedig a kínai gazdaság Teng Hsziao-ping újrafemelkedését követő nagy nyitásával. E zárófejezetek témaválasztása jól tükrözi azt, hogy Csaba László elsősorban és mindenekelőtt az intézményi közgazdaságtan jeles képviselője.

E sorok írója elsősorban a működőtőke-befektetések (más néven működőtőke-beruházások) kérdéseivel és a transznacionális vállalatok szerepével foglalkozik, ezért e témakörrel kapcsolatban néhány részletesebb megjegyzést teszek. Csaba László könyvének azon olvasói, akik a nemzetközi beruházás kérdéseire szakosodtak, örömmel állapíthatják meg, hogy a kötet kellően komolyan és részletesen kezeli az működőtőke-befektetések és transznacionális vállalatok gazdasági átalakulásban játszott szerepét. Ebben a könyv élesen különbözik az átmenetről írt munkák többségétől, amelyek számára a kérdéskör elhanyagolható volt. A működőtőke-beruházások szerepét lebecsülő általános álláspontot Mihályi Péter a következőképpen írta le: „az állam leépítésének és a vállalatirányítás bizonyos megközelítésének kiemelésével a keleti és nyugati politikacsinálók (beleértve Magyarországot) hosszú éveken keresztül félreértették a privatizáció létezésének indokait, és torz elképzeléseik voltak arról, hogy mi élvezzen elsőbbséget. [...] Ebben a modellben a működőtőke-befektetések nem játszhattak fontos szerepet a privatizációban.” (Mihályi [2001] 61–62. o.). Ezzel szemben a működőtőke-befektetések kutatói már a gazdasági átmenet elején felfigyeltek arra, hogy a születőben lévő helyi magángazdaság viszonylagos gyengesége és a piacgazdasági tapasztalatok korlátozott volta miatt a transznacionális vállalatok működőtőke-beruházásainak nagyobb szerepet kellett játszaniuk a gazdasági átalakulásban, mint az a hasonló fejlettségi szintű nem átmeneti országokban várható lenne (Dunning [1993]). Ezek a szerzők azonban a 90-es években általában ki-sebbségben maradtak.

Csaba László könyvében a működőtőke-befektetések és a transznacionális vállalatok témája nem mindig követhető könnyen, mivel az erre vonatkozó elemzés a kötet különböző fejezeteiben található. Ez a kötet egészének szempontjából érthető, mivel a szerző a gazdasági átmenet átfogó képét szándékozik megrajzolni; és ezen belül a működőtőke-beruházás mindig az adott téma szélesebb összefüggéseinek része. Azok számára persze, akik kifejezetten a működőtőke-befektetések kérdéseire kíváncsiak, az állandó előre (vagy hátra) lapozás nem mindig kényelmes. Az empirikus adatokat elemző fejezetben egy viszonylag egységes, a Közvetlen nemzetközi befektetések – mi a kulcs? című alfejezet található (64–68. o.). Ugyanezen fejezet következtetései között a működőtőke-beruházások adatai kitüntetett helyen szerepelnek (68–70. o.). Az ezt követő fejezetben az élvonalos országok elemzése ugyancsak viszonylag részletesen foglalkozik a kérdéssel (különösen a 118–122. oldal közötti rész). Az Oroszországról és a piaci szocializmusról szóló fejezetek ugyancsak elemzik a közvetlen nemzetközi befektetéseket mint az átmenet egyik tényezőjét (lásd a 282. oldalon Oroszországról és a 331. oldalon a mai Kínáról). A kötet végén pedig az intézmények és a növekedés közötti kapcsolatot elemző fejezet olyan közvetlen nemzetközi befektetésekhez kapcsolódó témákra tér ki, mint a beruházás-fejlesztési politikák (377. o.) és a külföldi tulajdonú bankok szerepe a pénzügyi szektorban (382. o.).

A kötet közvetlen nemzetközi befektetésekről szóló elemzése magas színvonalúak. Azt azonban hiányolhatja az olvasó, hogy a működőtőke-beruházásoknak EU-csatlakozásban játszott szerepéről, illetve az EU-csatlakozás közvetlen nemzetközi befektetések-

re gyakorolt hatásáról nagyon kevés szó esik. Esetleg részletesebben kifejthetett volna a szerző olyan kérdéseket, mint a gazdasági integráció hatása a működőtőke-beruházások révén létrejött termelőkapacitások átszerveződésére. Az már jól ismert tény, hogy az EU bővítése mindig jelentősen átalakítja a beáramló közvetlen nemzetközi befektetések szerkezetét, és egyben új lökést ad a belépő országok tőkebeáramlásának. 2004-ben ténylegesen tanúi lehettünk az akkor csatlakozó országokba áramló működőtőke szerkezetváltásának, mégpedig a magasabb hozzáadott értékű és a szolgáltatásokhoz kapcsolódó tevékenységek javára (*Hunya–Sass* [2005]). A közvetlen nemzetközi befektetések volume-ne azonban abszolút értékben csökkent 2004-ben, és utána kezdett csak el fokozatosan növekedni. Mi történhetett? Lehet, hogy egyszerűen csak kivártak a beruházók, hogy megtudják, hogyan változnak az EU-csatlakozással a térségbeli szabályzórendszerek? Vagy arra reagáltak, hogy az új tagországok termelési költségei jelentősen emelkednek majd, amikor a vállalatok kénytelenek lesznek beépíteni az EU-szabályozás alkalmazásának teljes költségét? Vagy arra számítottak, hogy a régi tagországok ráveszik az alacsony adószintű új tagországokat az adószint egységesítésére (természetesen adóemelést érve ezen)? A kérdés szakértői számára pedig feltehető az a kérdés, hogy miért nem látta szinte senki sem közülnk előre, hogy a termelés EU-szintű adaptálódása során az új tagországok nemcsak nyerhetnek kapacitásokat a régi tagországoktól, hanem fordítva is.

A kötet egy másik sajnálatos hiányossága, hogy a harmadik fejezet végén lévő statisztikai adatsorok 2002-vel véget érnek. Ez részben arra vezethető vissza, hogy a szerző fő forrása, az Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottsága (EGB) által kiadott Economic Survey of Europe 2005-ben érthetetlen módon megszűnt (*EGB* [2005]). Mégis, a legutolsó szám 2003 végéig tartalmazott adatokat. Emellett az EGB továbbra is fenntartotta online statisztikai adatbázisát (stat@unece), és ebben további új számadatok találhatók. Ha pedig a működőtőke-befektetések számadatairól van szó, az Egyesült Nemzetek Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciájának (UNCTAD) titkársága több mint egy évtizede gondozza az ide vonatkozó ingyenes adatbázist (<http://stats.unctad.org/FDI/>).

Az adatok részleges elavultságának egyik nem kívánt következménye az, hogy a szerző kevesebb figyelmet tudott fordítani a legújabb – statisztikák által nem jelzett – fejleményeknek. Például hosszú éveken keresztül azt tapasztaltuk, hogy Oroszországban a működőtőke-befektetések állománya nagyon alacsony volt. Mindezt a gazdasági környezet „üzletellenességével” magyaráztuk. Csakhogy 2003 után a működőtőke-befektetések robbanásszerű növekedésnek indultak, miközben a kormány egyre inkább megnyirbálta a külföldi beruházók jogait – legalábbis a legvonzóbbnak tartott természeti erőforrások esetében. Úgy tűnik, hogy a külföldi cégeket annyira vonzották a természeti erőforrások, hogy a gazdasági környezettel kapcsolatos jogos fenntartások hirtelen érdektelenné váltak. Emellett a magas kőolaj- és földgázárakból hasznot húzó orosz társadalmi csoportok annyira meggazdagodtak, hogy szükségük van a külföldiek beruházásaira olyan iparágakban és szolgáltatásokban, mint például a bankszféra.

Az említett kritikai megjegyzések csupán a kötet egyes részeire vonatkoznak, és korántsem kisebbítik e kiváló könyv általános érdemeit. A működőtőke-beruházásoknak az átmeneti gazdaságok fejlődésére gyakorolt hatásáról készített értékelés helytálló, átfogó és kiegyensúlyozott. Összességében a működőtőke-befektetéseknek több pozitív, mint negatív hatása van a gazdasági átalakulás során. Azt is tegyük hozzá, hogy a mából visszatekintve nehéz elképzelni, hogyan mehetett volna végbe egyáltalán az átmenet működőtőke-beruházások nélkül. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem a működőtőke-befektetés volt az egyedüli tényező az átmenet sikerességében. A tervgazdaságból a piacgazdaságba való átmenethez a hazai üzleti szféra teljes körű átalakulása, a külkereskedelem és a nemzetközi pénzügyi kapcsolatok irányváltása, a makrogazdasági stabilizáció és – végül, de nem utolsósorban – a társadalmi átalakulás legalább annyira járult hozzá,

mint a működőtőke-beruházás. E tényezők együtt és egymással kölcsönhatásban segítettek a gazdasági átmenet sikerét. Csaba László könyve jól dokumentálja ezen összefüggéseket. Arra is pontosan mutat rá a szerző, hogy a működőtőke-befektetések nem szolgálhattak csodaszerként minden átalakulás során felmerülő problémára; a kockázatokat és negatív hatásokat is mindig tudomásul kell venni.

Mindent összevetve, Csaba László könyve kiegyensúlyozott, pragmatikus, ideológiamentes összefoglalót kínál az átmenetről, és kitekintést nyújt a várható jövőről is. A gazdasági elemzésnek az érintett társadalmak intézményi és politikai összefüggéseibe való beágyazásával ad értékelést a rendelkezésre álló számadatokról. A kötet ajánlható kutatóknak, egyetemi hallgatóknak, az államigazgatásban dolgozóknak, sőt az egyszeri olvasónak, aki szeretne többet tudni arról, mi történt és történik valójában az egykoron központosan tervezett gazdaságokban. Használható tankönyvként vagy kézikönyvként. Azt is remélhetjük, hogy hamarosan magyarul is kézbe vehető lesz ez az átdolgozott, bővített kiadás.

Hivatkozások

- CSABA LÁSZLÓ [2005]: *The New Political Economy of Emerging Europe*. Első kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DUNNING, J. H. [1993]: *The prospects for foreign direct investment in Eastern Europe*. Megjelent: *Artisien, P.–Rojec, M.–Svetlicic, M.* (szerk.): *Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe*. Macmillan, London, 16–33. o.
- DUNNING, J. H.–ROBSON, P. (szerk.) [1988]: *Multinationals and the European Community*. Basil Blackwell, Oxford.
- EGB [2005]: *Economic Survey of Europe, 2005*. No. 2. Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottsága, New York–Genf.
- HUNYA GÁBOR–SASS MAGDOLNA [2005]: *Coming and going: Gains and losses from relocations effecting Hungary*. WIIW Research Reports 323. The Vienna Institute for International Economic Studies, Bécs.
- MIHÁLYI PÉTER [2001]: *The evolution of Hungary's approach to FDI in post-communist privatization*. *Transnational Corporations*, Vol. 10. No. 3. 61–73. o.

Kalotay Kálmán